

Ráduly Mihály

2013.05.15.

Ha zenéről van szó, a legtöbben mai napig kategóriákban gondolkodnak: könnyűzene, komolyzene, sőt sokan a jazzt az e kettő közé ékelődő harmadik kategóriaként emlegetik. Egy olyan életmű esetében, mint a tiéd, ahol több műfaj, helyesebben több különböző zenekultúra – például a jazz és a rock – találkozik egymással, miként férhetnek meg ezek a minőségek egymás mellett? Van-e átjárási lehetőség a különböző irányzatok között? Elsősorban a komolyzene és a könnyűzene, illetve a jazz és a pop közötti átjárási lehetőségekre gondolok.

Tulajdonképpen annak idején csak egy-két zenekar volt, akinek egyáltalán eszébe jutott az, hogy fuzionál különféle behatásokat. A hőskorszakban, a magyar beat kezdeti időszakában csak másolásról beszélhetünk. Aztán Szörényiék¹ elkezdtek valamit, ami nagyon jó volt, és ők tényleg magyarrá tették a beatet, de az is beat volt véleményem szerint, és nem rock.

Mi az alapvető különbség szerinted a beat és a rock között?

A különbség a beat és a rock között a ritmus felfogásában rejlik: tehát, hogy nyolcadokban vagy negyedekben gondolkodom, illetve az, hogy a beatnek kevesebb köze van a szvinghez, mint a rocknak. A rockban legalább van lendület. A beat pedig csak „úgy” szól. Bármennyire szeretem Leventét, illetve azt, amit Bródyval együtt csináltak, s tényleg az ő érdemük, hogy – azt hiszem – minden külső hatás nélkül megalkották a magyar nyelvű beatet, de a ritmusszekciójuk, s főleg Pásztory Zoli² nem volt az igazi. De ezt most nem akarom külön kielemezni.

A Syriust³ mondják annak a zenekarnak, amely ötvözte a népzene, illetve a klasszikusokat a rockkal, de ez a mi részünkről nem volt tudatos. Nem beszéltünk a zenéről. Pataki Laci⁴ erről többet tudna mondani, mert én annak idején előbb hegedültem, aztán a teljes életemet a jazz töltötte ki, és húsz éven keresztül csak jazzt hallgattam. A hegedűtanulmányaim alatt nyilván hallottam Kodályt – ez csak természetes – és persze

¹ Szörényi Levente és az Illés együttes.

² Pásztory Zoltán (1944-2005), az Illés együttes dobosa.

³ Ráduly Mihály a legjelentősebb magyar progresszív rockzenét játszó együttes, a Syrius szaxofonsa és fuvolistája volt.

⁴ Pataki László, a Syrius másik még élő tagja, a zenekar billentyűse és elsőszámú zeneszerzője.

Bartókot is. De mondok egy példát: Bartók-vonósnégyeseket Patakinál hallottam először. Ő hívta fel rá a figyelmemet, hogy ez fantasztikus zene.

Hogy mit, és milyen mértékben lehet fuzionálni, az tulajdonképpen most fog eldőlni, ebben a században, mert most úgy látom, hogy minden műfaj megváltozott. Mondjuk a változás szükségessége megvan minden korosztályban, automatikusan jön mindig egy új felfogás, vagy egy szembefordulás a régivel, de úgy, hogy az újat mindig ötvözik a régi azon tulajdonságaival, ami tetszik.

Kell egyfajta koncepció, ami tudatossá teszi, hogy mi az, amit az ember játszani akar, hogy zeneileg mit akar megvalósítani. Jelenleg egy nagyon érdekes helyzet állt elő, mert mostanság minden összekeveredik. A klasszikus zenére ugyanúgy hathatott most már a jazz – főleg a ritmusokon keresztül – mint a népzene a jazzre. A jazz sokszor kátyúba került, főleg a fúziós dolgokban (pl. jazz és rock), mert mind a kettő önálló, külön világ. Hasonló dolgokból táplálkozik, de külön világ. Arról nem is beszélve, hogy a jazz eleve egy fúzió. Egy ötvözete az európai, afrikai és a spanyol zenei kultúráknak. És nem véletlenül ott született, ahol, tehát Amerika déli részén, New Orleansban és Louisianában, mert ott él együtt ez a három zenei kultúra.

Azt próbálok mindig megfogalmazni, hogy az, amit Sirius-stílusnak neveznek, nem volt önálló stílus, csak egy bizonyos hangzást. Az volt a különös, hogy a zenekarunkban kezdetben nem volt gitár, csak két szaxofon, és ennek ellenére játszottunk gitáros számokat. Ezt tekintik olyan nagy dolognak. Pedig ez még nem sok a maga nemében. Kérdés, hogy mit érsz el vele, vagy mit csinálsz vele. Megint csak vitatható, hogy mit értünk el vele, és lehetett volna-e több benne, ha többet foglalkozunk vele. De egy dologra akarok szorítkozni: szerintem azért tudtuk a Syriust megcsinálni, és ezt a fajta zenei felfogást képviselni, mert az együttes tagjai hagyták a másikat olyan zenét csinálni, amelyet akar és ahonnan érkezett. Jackie⁵ egy alapvetően blues érzésvilágú ember (volt), és az egész életét végigkísérte a blues. Pataki kísérletező figura volt, függetlenül attól, hogy milyen dologban játszott; ő mindig kísérletezett technikailag is, és a komponálást illetően is. Veszelinov⁶ egy jó rock dobos volt. Én pedig egy másik, ha nem is ellenkező irányból jöttem, a jazz irányából, de „beolvadtam”, és ebből alakult ki az a bizonyos hangzást.

⁵ Orszáczky Miklós (1948-2008), a Sirius énekes és basszusgitárosa.

⁶ Veszelinov András (1946-2007), rövid ideig a Metró, az Atlantis, majd a Sirius dobosa.

Viszont már a Syrius előtt is megfordultál zenekarokban. Ha jól tudom, akkor a Mediterrán zenekar volt az első állomás, ahol részben jazz, részben beat számokat játszottatok.

A repertoár akkor még teljesen összekeveredett. Azt játszottuk, amit hallottunk, és ami tetszett.

Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a hallgatóság is vegyes ízlésű volt? Tehát egyszerre lelkesedtek a jazzért, és a luxemburgi⁷ dalokért?

Hát nem hiszem, hogy a jazzért lelkesedtek. A Mediterrán '62-63-ban volt. A Szörényi testvérek,⁸ Bajtala János,⁹ és Kőszegi Imre¹⁰ volt benne. Én Kőszegin keresztül kerültem be. Alapvetően jazzt játszottunk. Utána szét is váltunk, bár előbb, mint kísérő zenekar, még csináltunk egy kislemezt, amin Németh Lehel¹¹ kísértük, és játszottunk bulikon is.

Különböző rádiókból szedtük le a zenéket, vagy pl. a gimnáziumban az volt, hogy valaki kapott egy szalagot, s áthívott magához. Az ember nem is tudta, hogy milyen stílus, honnan jön, hogy Elvis Presley és a *Twist Again*¹² mikor is voltak: teljesen el voltunk maradva. A jazzben szintén. A Dália-klub¹³ '62-ben alakult. No, az tényleg egy mérföldkő volt. Mert a jazz nemhogy itthon nem volt egy népszerű műfaj, Amerikában sem. Sehol nem egy népszerű műfaj.

Maradva ennél az 1962-63-as időszaknál: nagyjából ez az az időszak, amikor a hivatalos kultúrpolitika a jazzt már művészi zeneként értékeli, tehát fordulat mutatkozik abban, hogy miként ítélik meg a műfajt. A mindennapokban megmutatkozott-e valahogy ez a szemléletváltás? Vagy addigra már virágzó jazz élet volt Budapesten?

A Dália volt az, amiről több ember tudhatott, és a klub olyan népszerűsége tett szert, hogy csak klubtagsággal lehetett bejönni, de aztán ez megtört és leépült. Pedig egy ideig sikk volt

⁷ A nyugati popzenét összefoglalóan luxemburgi daloknak is nevezték. Az elnevezést a Magyarországon legnépszerűbb, könnyűzenét is sugárzó külföldi rádióadó, a Radio Luxembourg után kapta.

⁸ Szörényi Levente (1945) és Szörényi Szabolcs (1943)

⁹ Bajtala János (1945), jazz-zongorista.

¹⁰ Kőszegi Imre (1944), Liszt-díjas jazzdobos, zeneszerző.

¹¹ Németh Lehel (1932-2005), az egyik legnépszerűbb magyar táncdalénekes.

¹² *Let's Twist Again*, Chubby Checker által énekelt népszerű sláger, 1961-ből.

¹³ a KISZ Ifjúsági Jazz-klubja, az Ifjúsági Park téli helyisége a budapesti V. kerület, Bajcsy-Zsilinszky út 72. szám alatt működött.

ott lenni. De valójában abból is az derült ki, hogy nem igazán szerették a jazzt, hogy sok ember nem tért vissza a helyre.

Az ifjúsági sajtóban a műfajról írott cikkek arról árulkodnak, hogy a jazztől azt remélték, a fiatalok majd elfordulnak a beattól és a rock and rolltól. Utóbbi műfajok továbbra is a lenézett nyugati tömegkultúra termékei voltak, a jazzt pedig, nyilván annak a fordulatnak köszönhetően is, hogy a Szovjetunóban is elfogadták, kezdték igényes szórakozási formaként feltüntetni.

Ezzel egyetérttek. De eleinte a jazzt is leminősítették – azt hiszem, '58-ban jelent meg Chet Bakerről¹⁴ egy cikk, *A mérgezett trombita áldozata* címmel. Baker valóban kábítószeres volt, s valóban sokat ült börtönben, de ezt stigmaként aggatták rá. Lehetett volna olyan emberről is írni, aki érdekes, de nem így történt.

De lehet azt mondani, hogy 62 körül már megvoltak annak a virágzó jazzkultúrának az alapjai, ami '65-66-ra már számos fiatal tehetséget termelt ki?

Igen. Pege,¹⁵ illetve Zoller¹⁶ és Szabó,¹⁷ csak ők '56-ban kimentek, és róluk eleve nem írtak. Jóval később volt, hogy egyáltalán visszajöttek. Zoller a '70-es évek elején járt Magyarországon, Szabó Gábor pedig még később, aztán itt is halt meg. A Pege úgy lett ismert, hogy díjat nyert a Montreux-i Jazzfesztiválon, aztán Garai Attilával¹⁸ volt egy trió, amivel egy másik fesztivált nyertek Karlovy Varyban, vagy valahol Csehszlovákiában.¹⁹ De a Dáliában kiderült, hogy volt pár ember, aki nagyon jól zongorázott, beleértve Vukánt²⁰ és Szabados Györgyöt,²¹ akik később, a következő harminc-negyven évben meghatározó zenészei lettek a magyar jazz-életnek. Tehát valami előzménye volt a későbbi sikereknek. De Kertész Kornél érdeme, hogy a KISZ bizottságon keresztül el tudták intézni a jazzklub engedélyeit. És Kertészék sokat jártak lakásokra is. Bármilyen tehetséges volt például Vukán

¹⁴ Chet Baker (1929-1988), neves jazz-trombitás és énekes.

¹⁵ Pege Aladár (1939-2006), Kossuth-díjas jazz-bőgős.

¹⁶ Zoller Attila (1927-1988), Amerikában híressé vált magyar jazz-gitáros.

¹⁷ Szabó Gábor (1936-1982), egyéni játékmódjáról ismert jazz-gitáros, aki szintén az USA-ban teljesítette ki karrierjét.

¹⁸ Garai Attila (1931), jazz-zongorista, zeneszerző.

¹⁹ Garai 1962-ben nyert fődíjat Karlovy Varyban.

²⁰ Vukán György (1941-2013), Kossuth-díjas zeneszerző, jazz-zongorista.

²¹ Szabados György (1939-2011), Kossuth-díjas zeneszerző, jazz-zongorista.

György, aki ugyan 10 évesen egy Mozart zongoraversenyen Helikon-díjat nyert, de attól még nem volt jazz-zongorista. Fel kellett tehát fedezni őt. Valahol elkezdte játszani, valakivel össze kellett jönni, és ezek a találkozók és első fellépések lakásokban történtek. Mire '62-nél tartunk, tehát a Dália megnyitásánál, már kiderült, hogy van pár nagyon tehetséges fiatal. Voltak jam-sessionök is, amelyekbe beszálltunk játszani.

Ha jól tudom, akkor a Sirius is – persze egy még teljesen más Sirius²² – ebben az időszakban, '62-ben indult. Az lenne ezzel kapcsolatban a kérdésem, hogy ismerted-e bármilyen szinten is az akkori Syriust? De általánosságban is érdekelne: mennyire követték a beatmozgalom történéseit, az akkori budapesti eseményeket?

Általában rockzenei újságírók csináltak velem eddig interjút, és mindenki megrökönyödik, mikor kijelentem, hogy én soha nem szerettem a rock and rollt, se a beat-et, és én nem jártam soha beat-koncertre. Amikor a gimnáziumban jártuk bulizni, akkor is más helyekre jártunk. Bergendyre a Közgázra,²³ Illésen is voltam, még a Szörényi-korszak előtt, de Szörényit közben már ismertem, mert a gimnáziumban együtt jártam Illés Lajos²⁴ öccsével, Illés Károllyal, aki szaxofonozott az Illés együttesben, és akkor nyilván lementünk egy párszor (az Illés-klubba). Tudod mit hallottam én a Syriusról? Nem sokat. Ekkoriban a jazzel kísérleteztem. Voltunk Kőszegivel Jugoszláviában, a Magyar Cirkuszt kísértük. Amikor visszajöttem, bevittek katonának, s akkor már '66-nál tartunk, újra jöttek a jazz-próbálkozások. Még egyszer kimentünk Jugoszláviába, onnan disszidáltunk, aztán visszajöttünk, és akkor már jött '68, ami meghozta az elismertséget: a Pege Quartetbe kerültem.

És ez már az a klasszikus Pege Quartet, amellyel a Montreux-i Fesztiválra is kijutottál?

Igen. Kivéve azt, hogy akkoriban Szakcsi Lakatos Béla²⁵ nem volt itthon, és a Németh János nevű tenor szaxofonos barátom játszott Pegével; az ő ötlete volt, hogy szálljak be Pegéhez, és Pegének is tetszett ez az ötlet. Akkor nem volt olyan zongorista, aki neki tetszett volna, így

²² A fentebb említett tagok csak a zenekar 1969-es átalakulását követően érkeztek a Siriusba.

²³ Teljes nevén Közgazdász Klub, a Közgazdaságtudományi Egyetem helyisége, a budapesti V. kerület Fővám tér 8. szám alatt.

²⁴ Illés Lajos (1942-2007), az Illés együttes névadója és billentyűse.

²⁵ Szakcsi Lakatos Béla (1943), jazz-zongorista, zeneszerző.

lett két szaxofonos – jó ideig ebben a felállásban játszottunk. Montreux-ben viszont már Szakcsi játszott.

A mai napig nem tudom, hogy él meg az ember a jazzből. De most már más, mert tudsz tanítani, van egy státuszod, és ehhez jön stúdiózenélés. Stúdió-munkákat mi is csináltunk: filmzenéket például. Vukán rengeteget filmzenét írt, és vitt minket feljátszani azokat.

1969-ben a Halló Bár²⁶ nevezetű helyen játszottam a Király utcában. Még a most is létezik ez a bár. Pataki pedig, amikor Pesten van,²⁷ abban a házban lakik a mai napig... ő kérdezte meg: „akarsz játszani a Syriusban?” „Nem.” De én akkor már hallottam a Syriusról, mert egy nagy bérházban laktunk, és szólt a rádió, és az információk eljutottak az emberhez: *Tranzisztori*, és *Beates magyar úr* – ezek voltak a nagy Syrius számok. [nevet] És ezért nem akartam én játszani velük.

S mikor következett be a fordulat? A Te érkezésed mindenképpen hozzájárult a változásokhoz, de amennyire tudom, Jackie és Pataki részben szintén a jazz, illetve a progresszív zenék felől érkeztek. Jackie például már a Rákfogó együttesben játszott 1967-ben.

A Rákfogó progresszív rockot játszott, s ahogy előtte másokat utánoztak az emberek, ők a Cream²⁸ együttest és hasonlókat választották példaképül. A fordulópont az volt, amikor valakinek eszébe jutott, hogy fűvóst is kellene használni. A Traffic együttes volt Budapesten '68-ban, és itt szaxofonozott Chris Wood²⁹ ...

Gondolom a Blood, Sweat and Tears³⁰ létezése szintén inspiráló lehetett – de különben is elég sokan használtak már akkoriban fűvósokat.

Igen, igen, akkor valóban volt egy pár ilyen együttes: a Blood, Sweat and Tears, a Chicago³¹ ...

²⁶ A Halló Bár a Teréz körút és a Király utca sarkán üzemel, jelenleg sztriptíz-bárként.

²⁷ Pataki László jelenleg Bécsben él.

²⁸ A hatvanas évek második felében népszerű brit együttes, amelyet a progresszív rock egyik fontos korai példájaként tartanak számon...

²⁹ Chris Wood (1944-1983), a Traffic együttes alapító tagja, szaxofonosa.

³⁰ 1967-től máig aktív amerikai fűziós jazz-rock együttes.

³¹ 1967-ben alapított amerikai rock együttes, amely ugyancsak a rézfűvósok alkalmazásáról volt ismert.

Igyekeztem az összes hozzáférhető felvételt meghallgatni a Syriustól, és úgy tűnt, feldolgozások formájában elég sok mindent játszottatok ezektől a zenekaroktól. Ez egy tudatos koncepció eredménye volt? Mennyiben mutatta meg az irányt, hogy merre szeretne haladni a saját szerzeményeivel az együttes?

Azt hiszem, egy hónapig próbáltunk összesen az első koncert előtt. És én nem is nagyon ismertem a külföldi számokat. Akkor még olyan szinten nem ismertem a beat-rock repertoárt, hogy emlékszem, egyszer Jackie elkezdte énekelni a *Strawberry Fields Forever*t. „De szép ez a szám! Kié?” – kérdeztem. „A Beatlesé.” [nevet]

Kiprobáltuk ezt a vonalat, de nem azért, hogy „avantgárdabbak” vagy menőbbek legyünk. Hanem mert ez volt benne a levegőben, és ehhez volt affinitása Jackienek, Lacinak és nekem is. Tehát kiprobáltuk, és utána a magunk képére formáltuk a számokat. Legyen az egy King Crimson-szám, ami a legkötöttebb, tehát a nagy ívek adva vannak benne. De hát egy Jimi Hendrix-dallal a témán kívül azt csinált az ember, amit akart. Játsoztunk, és folyamatosan alakultak, formálódtak, változtak a számok, általában úgy, hogy egyre hosszabbak lettek, egyre több improvizációval.

És amennyire vissza tudsz emlékezni – ha te nem is formáltad ilyen módon a Syriusnak a stílusát, mármint hogy melyik zenekarok szerzeményeit dolgozza fel vagy tekintse mintának – a többiek, miután körvonalazódott az irány, rendszeresen tájékozódtak azt illetően, hogy akár itthon, s főleg külföldön kik azok a progresszív csapatok, amelyek hasonló muzsikát játszanak?

Ez valahogy eleve adott volt. Különböző ismerősök hoztak lemezeket, (például a Colosseumtól³²) és azokat sokat hallgattuk. Azt nem tudom, hogy ezek zeneileg mire milyen hatással voltak az, mert nem lehet azt mondani, hogy a Syrius például egy Blood, Sweat and Tears utánzat lenne – létrehoztunk egy egyedi hangzást, függetlenül attól, hogy melyik számot játszottuk.

Akkor mondhatjuk azt is, hogy a feldolgozások csak alapot vagy ürügyet szolgáltattak ahhoz, hogy a zenekar a saját zenéjét kibontakoztassa?

³² Brit progresszív-rock együttes, amely legnagyobb sikereit 1968 és 1972 között aratta.

Igen, ez egyfajta zenei ürügy ahhoz, hogy játsszunk olyan dolgokat, amelyeket mi jónak véltünk. Holott, erről nem beszéltünk. Csak felvetődött ez a téma: tartsuk meg, ne tartsuk meg, visszatérünk rá, játsszuk, ne játsszuk.

Tehát valóban nagyon keveset beszéltetek magáról a zenéről?

Magáról a zenéről nagyon keveset beszéltünk. Erre csak most jöttem rá, mikor összeállítottam egy két CD-s anyagot a klubfelvételekből.³³ Szerintem a Syrius mindig is egy klubzenekar volt a közönség számára, és minden hang, amit játsszunk, az kalóz felvételekből van kiválogatva. Meglepően sok maradt fenn.

És milyen arányban oszlottak meg a saját számok és a feldolgozások? A felvételek alapján az utóbbiak vannak túlsúlyban.

Valójában ezen én is törtem a fejem, amikor összeállítottam ezt az anyagot. Egyrészt a felvételek minősége magyarázza, hogy nem voltak olyan jó felvételek, és ez furcsa. De végig több feldolgozást játszottunk, nem is tudom, hogy miért. Illetve mégis tudom: mikor kiadták itthon *Az Ördög álarcosbálját*, azt a hangzást utána már nem lehetett élőben reprodukálni, annyi volt benne a stúdiómunka. Amíg nem volt meg a lemez, többet játszottuk azokat a számokat, amik még nem jelentek meg. Úgyhogy nem véletlenül nyúltunk véleményem szerint még korábbra vissza: a *Széttört álmok* című szvithez; az már a kezdet kezdetén megvolt, már akkor is játszottuk, mielőtt elmentünk Ausztráliába.³⁴ Angol szövege csak később lett a *Széttört Álmok*nak. Az angol nyelvű számoknak akartunk magyar szöveget, de az soha nem jött össze, aztán el is vetettük az ötletet. Szerettünk volna egy magyar nyelvű lemezt csinálni, abból négy szám készült csak el, de aztán abból sem lett semmi.

A saját számoknál maradva: hogyan tudnád összefoglalni a komponálás folyamatát? Hol születtek a számok, s miként kerültek a különböző munkafázisok rögzítésre?

³³ A felvételek *Anno-Live* címmel jelentek meg 2009-ben.

³⁴ A zenekar 1970-ben indult egy éves turnéra Ausztráliába.

A stúdióba mindig úgy mentünk be, hogy el tudtuk játszani a számokat, elejétől végéig. Egyébként olykor a próbákon dőltek el a dolgok, vagy ott csak felvetődött egy gondolat, amiből később lett szám. Az utolsó időkben már az volt jellemző, hogy Pataki Laci már eleve tudta, hogy mit szeretne visszahallani. Nyilván az a legegyszerűbb, hogy leírod. Laci leírta, kipróbáltuk, egyszer-egyszer változtattunk valamit rajta, és így alakult ki a szám.

Pataki volt az első számú zenei agya, a zeneszerzője az együttesnek?

Igen.

Kollektív munka ritkán folyt nálatok?

Az ő oroszlánrészét nehéz lenne elvitatni, mert ő írta a számok nagy részét. Az *Ördög álarcosbálján* van hat szám, ebből Pataki írt négyet, Jackie és én egyet-egyet. De a szvitet³⁵ például együtt írták Jackievel. Ez egy közös alkotás, amiről nem lehet tudni, hogy valójában ki mit tett bele. De különben ha meghallgattad *Az Ördög álarcosbálját*, amit Laci írt, az „Pataki”: azt nem is írhatta volna más, véleményem szerint.

Különböző visszaemlékezésekből úgy hírlik, a Sirius arról volt ismert, hogy gyakorlatilag egyetlen számot sem játszott kétszer ugyanúgy el. Tehát nagyon sokat engedtetek ezek szerint az improvizációnak. Ezzel együtt Orszáczky és Veszelinov mindig rendkívül feszes, a legapróbb kidolgozott kísérettel támogatta meg a szólistákat.

Minden számnak nyilván megvolt a vázlata. A számokban sok rögzített rész volt. De ez valójában csak a témákra vonatkozik. Tehát ha játszottunk egy számot, az kezdődhetett így, kezdődhetett úgy, és általában Jackie volt az, aki „vezényelte”, hogy miként történjenek dolgok. Úgy nagy általánosságban a magyar számok egyre hosszabbak lettek, némelyik indokolatlanul hosszú, de sohasem unalmas. Főleg akkor, hogy ha ott voltál a klubban, és jól érezted magad. És erre valójában mi bátorítást kaptunk a közönségtől: nem lettünk kifütyülve, sőt tetszett nekik ez, és együtt voltunk a közönséggel. Egyszerűen nem az történt, hogy

³⁵ Ti. a Széttört Álmod című szvitet.

eljátszottunk a slágerszámainkat, s mindig minden ugyanaz volt, ugyanazokkal a szólókkal, és nem játszunk mást, mert akkor meg sem ismerik... mi nem ezt a vonalat követtük.

Ez azt is jelenti, hogy más jellegű volt a közönségetek? Hogy emlékszel vissza, milyen volt a Ti befogadói közegetek? Mennyiben különbözött a progresszív zene rajongói tábora az akkori beat- és rockzene befogadói közegétől?

Többnyire egyetemisták jártak a koncertjeinkre, de tulajdonképpen Ausztráliában is ez volt – többek között ott volt egy egyetemi turné is. De játszottunk ugyanúgy Újpesten is, meg játszottunk a Csiliben³⁶ is Pesterzsébeten. De nyilván más volt a fogadtatás a Csiliben, mint a mi klubjaink egyikében. A leghíresebb vagy amire a legtöbben visszaemlékeznek, a Bercsényi klub³⁷ volt, , matracok voltak a földön...

És igen, volt ennek a zenének bázisa, de szerintem ez most már jelen pillanatban elképzelhetetlen lenne, mivel annyi minden rajta van a Youtube-on, úgyszólván mindent megkapsz. Az más, hogy amikor lemész egy klubba. Miért mész le jazzklubba, és miért akarsz valamit meghallgatni, vagy kit akarsz ott meghallgatni? Abban az időben valahogy azok jöttek le, akiknek valóban elégük volt abból, amit le akartak nyomni a torkukon, s nem a mainstreamet, hanem a kísérletező zenét akarták hallani. Mindegy, hogy progresszívnek hívjuk, vagy sem.

Ez az egy zenekar tudott tavaszt csinálni, vagy azért voltak társai ebben?

Rögtön lett néhány társ is.

A Syrius csinált egy zsánert, és abban elkezdtek mozogni mások is?

Igen, így volt. De azok az együttesek sem utánozták a Syriust, hanem elkezdtek mást játszani, tehát progresszívebb zenét: hallgasd meg például a korai Minit Papp Gyulával,³⁸ a Bartók feldolgozásukat.³⁹ Volt legalább három-négy hasonló csapat, ott volt a Theatrum, ami nagyon

³⁶ A Csili Művelődési Központ a pesterzsébeti Nagy Győri István köz 4-6. szám alatt található.

³⁷ A Budapesti Műszaki Egyetem Építész karának Bercsényi utcai diákokotthonában működő klub, többek közt az Illés-zenekar sikereinek színhelye.

³⁸ Papp Gyula (1951), zongorista, többek közt a Piramis és Mini együttesek tagja.

³⁹ A Mini együttes az Este a székelyeknél című Bartók-szerzeményből készített feldolgozást.

jó volt, és később a Pantha Rhei. De volt például egy szolnoki együttes, a Pop Consort Group, Ki Mit Tud-ot is nyertek.

Szokássá vált jam-sessionöket szervezni. Majdnem mindenki beszállt ezekbe – na jó, nem mindenki, de többnyire azért ismertük azokat, akik be akarnak szállni. Be akartuk fogadni azokat az embereket, akik velünk akartak játszani. Persze a közönség azért jött, mert minket akart hallani, s nem akartuk átadni a helyet teljesen. A jam sessionök nem arról szóltak, hogy akkor jöjjön mindenki, és akkor mi nem is játszunk. De megengedtük egy-két együttesnek, hogy játszanak egy-két számot, a Sirius közönsége előtt.

Mekkora közönségre kell itt gondolni? Pár száz főre?

Hát, én azt gondolom, hogy volt egy pár száz: hat-nyolcszáz alapból, de ez idővel kibővült. Viszont a lemezt⁴⁰ kiadták, azt hiszem, 3000 példányban, és elfogyott két hét alatt. Aztán nem adták újra ki.

Gondolod, hogy lett volna rá nagyobb kereslet?

Igen. Nagyon sokan kérdezték, hogy miért nem adják ki újra? Az MHV-nak nem volt érdeke kiadni, de tulajdonképpen nem igazán értem, hogy miért nem volt érdeke.

Mit gondolsz zeneileg mi lehetett a problémájuk? Miért gondolták ezt deviánsnak vagy veszélyesnek, ha egyáltalán annak gondolták?

Teljesen az túrt kategóriába tartoztunk, tehát ilyesmiről nem volt szó. Pusztán üzleti szempontból nem értem, mert ha valamiből el tudsz adni, akkor utángyártod. Azt, hogy ők szerették-e, vagy sem... Valószínűleg nem szerették. Az is csoda, hogy egyáltalán kiadták, mármint a licencet. A mai napig kérdéses, hogy valójában licenszelték-e, és ha igen, mennyi ideig.

A progresszív rock művelőinek visszaemlékezései e tekintetben mindig hasonlóak: betiltásokról és a támogatások megvonásáról szólnak. De nem lehet, hogy tényleg nem volt

⁴⁰ Ti. Az ördög álarcosbálját.

bázisa ennek az irányzatnak, és emiatt nem látták, hogy miért lenne érdemes az egyébként is lesajnált könnyűzene e merész oldalhajításába pénz fektetni?

Úgy, ahogy mondod: nem látták, és nem is akarták látni, mert abszolút nem érdekelte őket.

Érdekes, mert ugyanarról az időszakról beszélünk, amikor például az LGT és Omega révén Magyarország Kelet-Európában „rock hatalommá” válik, komoly nyugati exporttal. Azt tehát semmiképpen nem lehet mondani, hogy az egész műfaj le lett volna fojtva ekkoriban.

De abszolút nem állt érdekükben az, hogy minket pártfogoljanak. Kezdve azzal, hogy csinálhattunk volna egy magyar nyelvű lemezt. Nem tudom, hogy miért ne tehattük volna. Ott ült két-három ember a Hanglemezgyártó Vállalatnál, akiknek ez nem fért bele. Ugyanez vonatkozott az Országos Rendező Irodára, akiken keresztül mehetnél külföldre, vagy akiken keresztül hozzájutottál volna a szerződéshez. Mi például két szerződést is kaptunk Nyugatról, és helyettünk küldték ki az LGT-t. Ez most már elég ismert dolog, úgyhogy ezt nem pletykának szánom: így működött. Az ORI egyik vezetője olyan volt, mintha benne lenne a zenekarban, és ezért ők mentek ki külföldre. Mi csak a túrt kategóriában voltunk. Tűrés az, ha hagyod, csak nem csinálsz érte semmit. Majd elvannak valahogy. Az megint csak furcsa, hogy először kiengedtek minket Ausztráliába, másodszor viszont, amikor visszamentünk volna, akkor nem engedtek vissza. Nem lehetett kitől megkérdezni, illetve ha megkérdezted, nem kaptál választ.

Utólag lehet sejteni, hogy mi történt, hogy mi volt a fordulat?

Persze. Két példa: meg voltam hívva a berlini jazz fesztiválra, és az egyik barátom, aki ott volt, megkérdezte: „hogyhogy nem voltál ott, benne voltál a programban?” És én nem is tudtam róla! Bementem az ORI-ba, hogy úgy hallom, ez történt. „Ja, tényleg, azt hittük, hogy nem is vagy itthon.” El volt intézve. Nem kellett volna telefonon hívniuk, mert az túlságosan nagy luxus lett volna, de egy képeslapot, vagy bármit küldhettek volna. „Azt hittük” alapon ment minden. Baronits ugyanígy megkörnyékezett egyszer valakit, és akkor kiderült, hogy milyen feltételei vannak annak, hogy támogatva legyél. 100 ezer forint, stb. Amit nem tudtam akkor, hogy mennyit ér, de talán egy házat is lehetett akkor azon a pénzen venni. Lefizetni azt

a bizonyos embert, aki utána támogatót volna. És ezt el is mondta Baronitsnak, hogy erről van szó.

És ezt Ti nem tudtátok előteremteni, vagy nem is akartátok?

Hát itt mind a kettő igaz. Az egészen biztos, hogy nem tudtuk, másrészt nem hiszem, hogy belementünk volna.

Mielőtt rátérnénk az ausztráliai útra, és az ott szerzett élményekre, egy kérdés az út következményeivel kapcsolatban: amikor visszajöttetek onnan, és mégiscsak lett valami hírverés a körül, hogy nagyon komoly sikereket értetek el, és hogy lett Magyarországnak egy exportképes zenekara, hogyan fogadtak Titeket újra itthon? Mert amennyire tudom, azért mégiscsak volt az Erkel Színházban egy teltház koncert, volt a Népstadionban a színész-újságíró válogatott futballmeccset felvezető fellépés, nyolcvanezer ember előtt, és röviddel később a diósgyőri Popfesztivál.⁴¹ Mintha a progresszív zene, s vele ti magatok is mintha egy pillanatra mégiscsak a mainstreambe küzdötte volna fel magát. Az imént említett fellépési lehetőségek alapján úgy tűnik utólag, mintha mégiscsak változott volna valami. Hogyan kell ezeket értékelni? Tudtak az emberek a sikereitekről?

Igen, tudtak. De nem tudom, hogy mennyit írtak meg belőle. Az újságírásnál soha nem lehet tudni, hogy mi igaz belőle, s mi nem. De tudni tudtak róla. Azért volt nagyobb érdeklődés már előtte is, a kis Csengery utcai klubban, ahova elsősorban zenészek jártak le, és 150 ember fért be. A Népstadionban való fellépésnek, és hogy több ember lát, semmi köze nincs a sikerhez ilyen értelemben. A diósgyőri fellépés pedig egy fesztivál volt, ahol nagyon sok együttes volt. Jó, hogy ezek megtörténtek, de hogy valójában mennyire mozdította előre a dolgot... Minket nem, az biztos. Én úgy tudom, és ez elég jól is hangzott, hogy volt egy enyhülés '68 és '73 között, mi pedig pontosan beleestünk ebbe az érába, és egyfajta elvárás is volt a közönség részéről, hogy másféle dolgokat halljon. Valójában a progresszivitás mint kezdeményezés, csak ilyen téren érvényes. Sokszor írják a Syriusról, hogy világhírű lehetett volna. Lehetett volna, igen. De el sem jutottunk odáig. Mi azt tudjuk, hogy mi történt Ausztráliában, mi történt Magyarországon, aminek részesei voltunk.

⁴¹ 1973.június 10-én, 14 zenekar részvételével az első nagyszabású popzenei fesztivál Magyarországon, a miskolci DVTK-stadionban.

Térjünk rá az ausztrál útra! Mik voltak azok a szempontok, ami miatt rátok esett a választás, és azt mondták, hogy akkor fiúk, menjetek ki, és próbálkozzatok.

Senki nem mondta, hogy menjetek ki.

Akkor ez csak a Fischer nevű úrnak volt egy személyben köszönhető?

Ő ausztrál állampolgár volt, a felmenői voltak erdélyiek. Ő még nem volt Magyarországon. Azon a nyáron ('70 nyarán lehetett) gondolt egyet, és itt töltött pár hetet. Beat és jazz rajongó volt, de mindenfélét szeretett. Fischer nagyon jó menedzser lett. Akkor még álmodni sem álmodott erről, akkor kezdte az egyetemet, és azok közül, akit hallott Magyarországon, a Syrius tetszett neki a legjobban, és mondta, hogy majd küld egy szerződést. „Persze, küld egy kistrác egy szerződést, amivel ki is engednek” – hitetlenkedtünk. De ez a kistrác egyedül meghallgatott, és elintézte; a szerződés hivatalos volt, azt eljuttatta az ORI-hoz, bizonyára Baronitssal megbeszélte, hogy kihez kell küldeni. Végül is eljutott az ORI-hoz, és kiengedtek minket. Utána többet nem tudtuk kimozdulni Magyarországról. Októberben mentünk ki, kereken egy évig voltunk ki. Fél évre kaptunk először engedélyt, de azt szerencsére sikerült meghosszabbítani, aztán pontosan úgy lett időzítve, hogy vámmentesen visszajöttünk.

Egyszer azt nyilatkoztad, hogy amennyiben a Syrius tevékenységét korszakolni kéne, akkor te három korszakra osztanád: Ausztráliára, Ausztrália előttre és utánra. Ennyire kitüntetett ez az egyetlen esztendő? Zenei értelemben is?

Igen. A ritmus-szekció változott meg alapvetően ez idő alatt. Engem nem hiszem, hogy befolyásolt volna bármi is, de ott kovácsolódott össze, a sok játékkal és a fellépésekkel, meg volt egy pár jó ausztrál zenekar, minket dicsőítettek, hogy mi milyen jók vagyunk. Pedig Magyarországon fogalma sem volt az embernek, beleértve a mi ritmusszekciónkat is, milyen az igazán jó kíséret. Tehát ők⁴² ott forrtak össze. De sok jó együttest is láttunk.

Akkor ezek szerint az is lendített rajtatok, hogy új zenei élmények is értek.

⁴² Ti, Veszelinov és Orszánszky.

Abszolút, és átéltük a zenét: igazi csapatá forrtunk össze. Volt Ausztrália előtt az a 9-10 hónap, abból egy hónap a próbákra, hogy kialakuljon a repertoár, de akkoriban nagyon sok mindent el is dobtunk. Ausztráliában minden megváltozott, és akkor Ausztrália után, mikor visszaértünk, nagyon belekezdtünk itthon is.

Egyszer azt olvastam, hogy Ausztráliában már javasolták nektek, hogy gitárt is mindenképpen használjatok. Miért nem felelt meg ez a különlegesnek mondható formáció az ottani követelményeknek?

Én nem tudok arról, hogy ne felelt volna meg. Én is csak olvastam azt, hogy ha megyünk, kellett volna egy gitáros. Nem tudom, hogy miért. Valójában lehet, hogy ez csak egy ember ötlete volt egy adott pillanatban. „Küldök egy szerződést, de a zenekarba kell gitár.” Így is történhetett. Valójában nem tudom, mi állt mögötte, mert egyetlen egyszer sem hiányolták, s nem panaszkodtak, hogy nincs.

Te még játszottál abban a zenekarban is, amiben már Tátrai gitározott.⁴³

Hát persze, Tibivel egy évet együtt voltunk.

És mit változtatott az ő csatlakozása a muzsikán, az akkori stíluson?

Tulajdonképpen semmit.

Teljesen szervesen be tudott épülni?

Hát nyilván nem gitározott Tibi még olyan jól, mint később, és mind a mai napig, de sokaknak nem tetszett, mert nekik az volt az érdekes, hogy korábban nem volt gitár. De ez szerintem nem változtatott semmit a zenei felfogáson. Tibor is azokban a számokban játszott, amelyek már megvoltak. Ahhoz sajnos csak egy pár szám jött hozzá, ami akkor íródott, miután ő csatlakozott hozzánk.

⁴³ Tátrai Tibor (1952), Liszt-díjas gitáros, zeneszerző, aki 1971 és 1976 között volt a Sirius tagja.

Ebben a mostani beszélgetésben is elhangzott részedről, hogy a Sirius egyértelműen klubzenekar volt. Mégis azt lehet hallani, hogy Ausztráliában óriási fesztiválok is felléptek, nagy sikereitek is voltak, pl. az Odyssey fesztiválon,⁴⁴ ahol 100-120 ezer ember látta a zenekart. Ez a zene működik ilyen környezetben, ennyi ember előtt is?

Működik. Hát nyilván, én nem azt mondom, hogy ugyanolyan sztárok voltunk, mint az akkori nagyágyúk, de működött. Nagyon jó volt az erősítés, és kifelé megszólalt a zene, a közönségnek pedig tetszett.

Véleményem szerint a Sirius klubzenekar volt olyan értelemben, hogy a kommunikációja, a közönség és a zenészek között (főleg az improvizáció) a klubban érvényesült. A magam részéről pedig pláne elmondhatom, hogy a közönségnek a jelenléte, a reakciója változtatott a játékomon, hozzáadott ahhoz, inspirált. Ebből semmit nem kapsz vissza akkor, amikor előtted van rengeteg ember. Tudod mennyi százezer ember? Egy fesztivál volt, egy mezőn, egy hatalmas téren, és akkor Ausztrália lakossága 10 millió volt.⁴⁵ Ugyanannyi, mint Magyarországnak. Most már több mint a duplája. A Woodstock fesztiválon úgy 500-600 ezren voltak. De mekkora volt az USA lakossága? 200 millió. Ha összeveted százalékosan, akkor az ausztrál sokkal hatalmasabb volt. De a fesztiválok kivül ott is színháztermekben játszottunk, meg egyetemeken. Az egyetem büfétől kezdve, az egyetem auláján át az egyetemi színpadig mindenütt. Ahol meg lehetett rendezni a koncertet.

Végül a komolyzene és a progresszív zene találkozásáról szeretnék beszélni, már amennyiben a Sirius esetében van relevanciája ennek. Akik írnak a Syriusról, nem mulasztják el Bartók nevét sem leírni. Én ugyanakkor nem találkoztam felvételen olyan feldolgozásokkal, amelyeknek klasszikus zenei művek lennének az eredetijei. Pedig a beszámolók arról tudósítanak, hogy minden alkalommal játszottatok egy „Bartók-egyveleget” is?

Nem. Annak semmi köze nincs Bartókhhoz. Csak úgy ráraggattak egy címkét. Én sem értem az eredetét, hogy honnan jött az ötlet. Mert bármennyire azt kell mondanom, hogy imádom Bartókot, annak idején nem különösebben ismertem. Pataki bizonyára jobban, de Jackiet például eléggé hidegen hagyta volna, ha hallott volna róla. Én is meg vagyok rökönnyödve, és

⁴⁴ A Sydney melletti Wallaciában 1971. január 22-24. között került megrendezésre a fesztivál.

⁴⁵ 1970-ben 12 millió 600 ezer ember lakta Ausztráliát, ma mintegy 23 millió.

nekem is sokszor eszembe jut, hogy mik voltak azok a stílusjegyek, hogy mit hallhattak ki belőle: Stravinsky ritmikáját, Schönbergnek színeit és a bartóki harmonizálást. Mondjuk a *Kékszakállú herceg várát* azért nem fogod átírni, az Ötödik kaput nem fogod beletenni a számba, nem mint hogyha bele kéne. De azokat a harmóniakat, amelyek „Bartókosak”, Chick Corea⁴⁶ például használta. És Laci is, csak ő másképpen.

Akkor arra nem is történt kísérlet, hogy valami komolyzenei szerzeményt feldolgozzatok, vagy átalakítsatok, beépítsetek?

Ausztráliában történt ilyen, de nem a mi ötletünk volt, hanem – nem fog eszembe jutni a neve – egy annak idején híresebb Ausztrál klasszikus zeneszerzőnek, aki később a Harvardon tanított.⁴⁷ Hallott minket, és az ő ötlete volt egy baráti társasággal közös fellépésünk, amire ő írta a zenét. Amit írt, az félig-meddig csak hangszerelés volt, mert az egyik *Brandenburgi Versenynek*⁴⁸ valahol vége lett, és mi azt követően improvizáltunk. Utána pedig mi játszottuk a *Brandenburgit*, tehát így ment. Aztán a végére ő is írt egy-két számot, ami a saját kompozíciója volt. A legérdekesebb dolog ezzel kapcsolatban, hogy úgy volt: mi játszottunk a Sydney Opera megnyitóján. De nekünk nem voltak ilyen terveink.

Nem akarok külön mítoszokat kitalálni. Mi nem akartunk ilyen értelemben fúziós zenét játszani. A pletykák alapja valószínűleg az, hogy – maradjunk ennél a jó-rossz szónál – progresszív zenét játszottunk. Tehát azok az emberek, akik progresszívnek hallották, kihallottak belőle valamit, ami őket arra emlékeztette. Én semmi konkrét példát nem tudok neked mutatni.

Még az időközben újjá alakuló Rákfogó zenekarral kapcsolatban kérdeznék. Ez a zenekar hogyan viszonyult a Syriushoz? Ha jól tudom, akkor nagyon komoly jazz zenészek fordultak meg kettőtök⁴⁹ mellett: Babos Gyula, Szakcsi Lakatos, Kőszegi Imre. hogy van-e valamiféle átfedés a kettő között?

⁴⁶ Chick Corea (1941), Többszörös Grammy-díjas jazz-zongorista.

⁴⁷ Itt Ráduly Peter Sculthorpe-ra (1929) utal.

⁴⁸ Johann Sebastian Bach műve.

⁴⁹ Ti. Orszánszky és Ráduly mellett.

A Rákfogó eleve jóval jazzesebb volt, holott inkább jazz-rockot játszottunk. Röviden elmondom a Rákfogó történetét, mert mindenki összekeveri ezt. A Rákfogó az csak egy név volt, egy kitalált név, amit Jackie, Mogyorósi és Bögöly talált ki, és az első Rákfogót Új Rákfogónak hívták, mintha lett volna előtte egy korábbi Rákfogó. Pedig nem volt. Aztán Szakcsi csinált egy zenekart Bögöllyel, amihez csatlakozott Jávoró Vili,⁵⁰ Németh János szaxofonozott, és a Kathy Horváth Lajos⁵¹ hegedült. Ez volt a második Rákfogó. Aztán ennek vége szakadt, emlékszem épp akkor, amikor Ausztráliából visszajöttünk, azon a bizonyos csütörtöki napon hallottam őket először és utoljára, mert többet nem is játszottak. Úgyhogy ott hallottam először Lajost, és igen, én vittem be a Szabados együttesbe a későbbiek során. A következő Rákfogó, a harmadik, ezután jött csak. Szakcsival beszéltem, hogy létre kellene hozni közösen egy zenekart. Egy ideig csak beszéltünk, egész addig, amíg Kőszegi valahonnan vissza nem jött. Később, a negyedik, egyben utolsó formáció a Kis Rákfogó volt. Új, tehetséges kissercékkel: Lakatos Tónival,⁵² Füstí Baloghgal.⁵³

És akkor neked ez volt az utolsó formációd itt Magyarországon?

Ez alatt az öt év alatt játszottam más együttesekkel is, pl. a Magyar Rádió Szextettjével, Vukánnal, Tomsitscsal,⁵⁴ voltunk fesztiválokon, meg itthon felléptünk egy párszor. A kezdet kezdetén Pegével játszottam, két és fél éven át körülbelül, majd Szabados Györggyel, akit nagyon tisztetek, és az ember szeretné, ha többen hallgatnák a zenéjét, de nem. Életében sem. Kísérletezett, de valójában neki volt a jazz-vonalhoz a legnagyobb köze, és neki volt a legnagyobb ráérzése a magyar népzeneire. Ő nem utánozta a népzeneit. Ha bartóki vonalat emlegetünk, akkor inkább Szabados Györgyöt hozhatjuk fel példaként.

Az utolsó kérdés a Syrius felbomlására, a tagok szétszéledésére vonatkozik. Ha tisztán a zenei irányából közelítünk a problémához, mit tudnál elmondani, mik voltak a feloszlás elsődleges okai?

⁵⁰ Jávoró Vilmos (1945-2007), jazzdobos.

⁵¹ Kathy Horváth Lajos (1952), jazzhegedűs. érdemes művész.

⁵² Lakatos András (1958), manapság Tony Lakatos, jazz-szaxofonos.

⁵³ Füstí Balogh Gábor (1958), jazz-zongorista.

⁵⁴ Tomsits Rudolf (1946-2003), jazz-trombitás, zeneszerző.

Motiváció szerintem lett volna (a folytatásra). Én is valójában azt sajnálom a legjobban. Hogy mi lett volna, azt nem tudjuk, mivel nem csináltuk meg. Volt egyfajta fásultság, közömbösség, ami kialakult a csalódások révén, tehát a se ide, se oda nem tartozás miatt. A klubok mind jók voltak, és szerettünk játszani, de nem akartunk se világsztárok lenni, s itthon sem akartunk olyan sztárok lenni, mint az Omega, vagy úgy öltözködni, ahogy ők, stb. De nem miattam oszlott fel az együttes, bár ezt így olvastam egy pár helyen. Az a kezdet után valamitől fogva már köztudott dolog volt, hogy én nyertem egy ösztöndíjat, és azzal együtt járt egy év tanulási lehetőség Bostonban. Amit nem vettem igénybe abban az évben, akkor még korainak találtam, a következő évben már kint voltunk Ausztráliában, az utána következő évben visszajöttünk, de akkor még úgy nézett ki, hogy nem akarom itthagyni a srácokat, mert hátha lesz belőle valami. De 173-nál nem lehetett tovább húzni a dolgot: abban az évben tudtam utoljára igénybe venni az ösztöndíjamat. Ha akkor nem megyek ki, akkor elveszett volna.

Érdekes, hogy pont ezzel az ösztöndíjjal léptél rá végül arra az útra, amely az aktív zenélés abbahagyásához vezetett.

Az aktív része valóban leépült. A pontos okait nem tudom, miért. Ott is volt egy-két olyan „már majdnem sikerült” próbálkozás, a Columbiával aláírtunk egy lemezszerződést, volt egy együttesünk, de az sem sikerült. Utána össze kellett egyeztetni az egészet a valósággal, a megélhetéssel, és közben elvesztette számomra a zene a fontosságát. Tehát én vagyok a hibás, ha ez egyáltalán hiba, hogy a zene lassan elmaradozott. De másfelől azóta is megvan. Én kiéltem magam azzal, hogy jártam egyetemre tanulni, az is jó periódus volt, és a mai napig velem van a zene, csak én nem zenélek. Amit sokan fájlnak, én viszont nem.